

Gabriela RADU | **Cartea ca oglindă – *Liber Manualis***
 (Universitatea de Vest din Timișoara)

Abstract: (The Book as a Mirror – *Liber Manualis*) *Liber Manualis* is a valuable document not only as a source of historical knowledge about Carolingian time, but also as an evidence of educational standards achieved by a woman living in Middle Ages society. As a genre, *Liber Manualis* belongs to the category of didactic works. It is the purpose of this article to reveal what makes this writing to leave the template of advice works – the feminine and maternal voice that manage to make itself “heard” beyond the pattern. Although the author follows two traditional genres, the handbook and the mirror, yet the formal frame is repeatedly eluded. The text of the *Manualis* is the only way through Duoda can utter her longing for her son. It is simultaneously, the only maternal image which she is able to offer to her son.

Keywords: handbook, mirror, imagery, canon, subjectivity

Rezumat: *Liber Manualis* este identificat de către însăși autoarea lui, Dhuoda, cu o oglindă (*speculum*), în fapt, un îndreptar de conduită din timpul perioadei carolingiene. Deși modelul literar al manualului este unul tradițional, al cărților de sfaturi, lucrarea nu este tributară convenției. *Liber Manualis* reflectă chipul unei femei, al unei mame și, totodată, al unei femei educate din Evul Mediu. În lucrarea de față, ne propunem să conturăm un „profil” al Dhuodei, – adevăratul model pentru fiul ei, – așa cum se distinge acesta ca urmare a relației strânse pe care Dhuoda o stabilește între ea ca mamă - autoare a cărții, cu propriul fiu – destinatar al acestei cărți.

Cuvinte-cheie: manual, speculum, imagine, canon, subiectivitate

*Liber Manualis*¹ este identificat de către însăși autoarea lui, Duoda, cu o oglindă (*speculum*), un îndreptar de conduită destinat fiului cel mare, Wilhelm: „quod futurum est, habes hic memoriale libbellum moralis, et quasi in picturam specula, me mente et corpore legendo et Deum deprecando intueri possis.” (*Liber Manualis*, 68-69).² Deși modelul literar al alcătuirii manualului este unul tradițional, al cărților de sfaturi, lucrarea nu este una convențională. Scrisă începând cu anul 841, la un an după moartea lui Ludovic cel Cucernic și izbucnirea războiului civil între fiii împăratului, cartea reflectă (deliberat sau nu) „chipul” unei femei. Individualitatea și autoritatea Dhuodei, – adevăratul model pentru fiul ei și relația strânsă pe care Duoda o stabilește între ea ca mamă (*tamen genitrix tua*), – autoare a cărții, cu propriul fiu – destinatar și cititor al acestui manual, răzbate din carte așa cum ea însăși o definește: „Dhuoda quanquam in fragili sensu, inter dignas vivens indigne, *tamen genitrix tua*, fili Wilhelme, ad te nunc meus sermo dirigitur manualis.”³ (*Liber Manualis*, 46).

1. Termenul latinesc are ca echivalent cuvântul grecesc Ἐγγεῖριδιον pe care Sf. Augustin l-a ales pentru una dintre operele sale.

2. „Pentru viitor, ai aici ca o aducere aminte, o cântăciță de sfaturi și, citind-o cu mintea și cu trupul și rugându-te Domnului, poți să mă privești în oglindă, ca pe o imagine.”

3. „Eu, Duoda, deși de sex slab, nevredească trăind printre femei vrednice, *sunt totuși mama ta*, - fiul meu, Wilhelm, - și către tine se îndreaptă acum cuvintele [acestui] manual” (trad. din lat.).

Autoarea este singura femeie din perioada carolingiană⁴ a cărei scriere s-a păstrat; soție a ducelui de Septimania, Bernard, a dat naștere celor doi fii – Wilhelm (n. 826) și Bernard (841). Despărțită pentru o lungă perioadă de timp de soțul său ale cărui îndatoriri îl obligau să se afle în preajma lui Ludovic cel Cucernic, la Aachen, Duoda a trăit în singurătate, la Uzes, în sudul Franței. După moartea lui Ludovic însă, Bernard a fost nevoit să accepte autoritatea lui Carol cel Pleșuv, unul dintre fiii lui Ludovic, și să-și dea propriul fiu, Wilhelm, drept garanție a supunerii sale.

Duoda începe alcătuirea manualului imediat după trimiterea fiului ei ca ostatic la curtea lui Carol cel Pleșuv, adică în anul 841, când acesta avea patrusprezece ani. În același an, chiar înainte de a fi botezat, și fiul cel mic este luat de lângă mama sa și trimis în Aquitania. În această perioadă tristă și zbuciumată, Duoda scrie manualul pe care îl trimite lui Wilhelm în anul 843. Nu se știe dacă manualul a ajuns la el și dacă a fost citit. Se cunoaște însă că Wilhelm a fost ucis în jurul anului 850, la doar șase ani după condamnarea și executarea tatălui său.

Ca gen, *Liber Manualis* se înscrie în seria scrierilor didactice, gen literar mult practicat în Evul Mediu. Ceea ce face ca această lucrare să se deosebească de tiparul scrierilor de învățături este *vocea* feminină care-o străbate. Modelul literar pe care autoarea îl urmează este unul tradițional, al cărților de sfaturi, în cuprinsul cărora abundă învățămintele și citatele din Scriptură. Dhuoda transcende tiparul, rezultatul fiind un gen mixt de autobiografie epistolară, meditație religioasă și genealogie.

Traducerea textului latin în limba română a fost realizată după *Dhuoda, Handbook for her Warrior Son*, editată și tradusă de Marcelle Thiébaux, Cambridge University Press, 1998.

Așa cum am menționat deja, *Liber Manualis* aparține literaturii medievale de tip *Speculum*. Cu privire la acest aspect, Karen Cherewatuk precizează: „Authors of the *speculum* generally envision for their works a dual purpose: that the mirror presents an ideal image of the good Christian ruler, and that by contemplating that image, the reader would gain a sense of the health (or sickness) of his soul.”⁵ Dar, pe lângă declararea fățișă a aderării la acest tip de lucrare, încă de la începutul cărții sale, Duoda se prezintă ca scriitoare și îndrumătoare: „Volo enim ut simili modo in tribus lineis secundum auctoritatis seriem utilissimum habeat nomen: id est Norma, Forma et Manualis. Quod utrumque hae partes locutionis in nos specietenus continentur cuncta: Norma ex me, Forma in te, Manualis tam ex me quam in te, ex me collectus, in te receptus.”⁶ (*Liber Manualis*, 40).

4. Perioada dintre anul 800 până la anul 962, în timpul existenței dinastiei carolingiene și a Imperiului franc (integral sau divizat în trei părți) până la instituirea Sfântului Imperiu Roman, odată cu încoronarea lui Otto I ca împărat romano-german în anul 962.

5. Karen Cherewatuk, *Speculum Matris: Duoda's Manual* în *Florilegium* 10 (1988–91), 49–63. (Autorii de *Speculum* au, în general, o dublă intenție pentru operele lor: ca oglinda să prezinte o imagine ideală a unui bun cărmuitor creștin și ca, prin contemplarea acestei imagini, cititorul să dobândească o stare de sănătate (sau boală) a sufletului).

6. „Această cârtică dinaintea ta a fost întocmită urmărind trei aspecte: citește-o în întregime și, la sfârșit, vei fi în stare să o înțelegi mai bine. Vreau ca cele trei aspecte să aibă în mod egal cel mai potrivit nume, în acord cu conținutul învățăturii [mele], adică: regula, forma și manualul. Aceste părți ale discursului le reflectă pe de-a-ntregul în noi pe fiecare dintre celelalte: Regula [este] de la mine, Forma [este] în/pentru tine, Manualul [este] de la mine tot atât de mult cât [este] pentru tine, compus de mine, primit de tine” (trad. din lat.).

Cercetătorii⁷ care s-au oprit asupra manualului au identificat o diversitate de ipostaze ale Duodei: mamă, scriitoare, creștină, femeie, soție. Dezvăluind trăiri interioare și tulburătoare neliniști sufletești, ipostazele amintite devin *fețe ale oglinzii* și, în cele din urmă, cartea ajunge o oglindă a Sinelui. Deși, cu reținere, Duoda lasă totuși să se întrevadă o lume subiectivă, uneori dramatică prin exprimarea zbuciumului interior provocat de despărțirea de cei dragi și de claustrare. Dincolo de intenția formatoare declarată, manualul poartă amprenta de netăgăduit a subiectivității, încălcând astfel *canonul* cărților de sfaturi.

Uxor. Pentru a configura imaginea Duodei ca soție, plecăm de la observațiile istoricului Geoges Duby privitoare la ideologia maritală în Evul Mediu: „Ideologie cu mai multe fețe, desigur. Ea consideră necesară, providențială, supunerea naturală a femeii față de bărbat. Femeia trebuie să fie condusă. Această certitudine își găsește sprijin în textele Scripturii și propune imaginea exemplară a relației bărbat-femeie. Această relație trebuie să fie ierarhică, ocupându-și locul în ordinea ierarhică universală: bărbatul trebuie să țină în frâu femeile care îi sunt încredințate, dar și să le îndrăgească, iar femeile îi datorează respect bărbatului care are putere asupra lor. Un astfel de schimb de *dilectio* și de *reverenda* instituie ordinea în interiorul grupului domestic și în primul rând în ceea ce formează nucleul acestui grup, cuplul conjugal. Dar, despre relația dintre soț și soție, moralisții Bisericii consideră cu dragă inimă că acest alt sentiment, diferit de *dilectio*, pe care ei îl numesc în latină *amor*, trebuie să fie eliminat, pentru că iubirea senzuală, dorința, pornirea trupului constituie o tulburare, o dezordine; în mod normal, el trebuie scos în afara cadrului matrimonial, în spațiul jocului, al gratuității și acesta este locul pe care i-l acordă.” (Georges Duby, 131-132).

Puținele detalii despre începutul vieții maritale a Duodei confirmă punctul de vedere al istoricului Duby; Duoda se referă la soțul ei numindu-l *dominus, genitor tuus, pater*. Iată câteva exemple: „Anno feliciter. Christo propitio, XI. Domno nostro Ludovico condam fulgente in imperio. Concurrente V. III Kalendarum iulii diem, in Aquisgrani palatio, ad meum dominum tuumque genitorem Bernardum legalis in coniugio accessi uxor.”⁸ (*Liber Manualis*, 48), „Erigat ad summum genitorem prolis”⁹ (*Liber Manualis*, 46) sau „dominus et pater Bernardus” (*Liber Manualis*, 204).

Că Duoda, în circumstanțele separării de proprii copii, s-a supus poruncii *stăpânului* ei, o probează chiar cuvintele ei: „Sed cum diu, ob absentiam praesentiae vestrae, sub iussione senioris mei, in praedicta [...] residerem urbe...”¹⁰ (*Liber Manualis*, 50). Din întreg cuprinsul manualului reiese că Duoda este o soție *exemplară*, supusă voinței soțului care avea drept de decizie totală în privința membrilor familiei sale.

În raport cu copiii săi, femeia nu are dreptul să ia decizii, ci doar să dea unele sfaturi, în timpul vieții soțului său. Acesta poate să o consulte sau nu cu privire la viitorul copiilor, la căsătoria acestora, dar nu este obligat să țină seama de părerea

7. Vezi Marcelle Thiebaut Dhuoda, *Handbook for her Warrior Son*, edited and translated by Marcelle Thiebaut, Cambridge University Press, 1998.

8. „În al XI-lea an de domnie al domnului nostru, Ludovic, care domnea atunci în strălucire din voința lui Hristos, - în 29 iunie 824, în palatul din Aachen - am fost dată ca soție în căsătorie legitimă *stăpânului meu și tatălui tău*, Bernard.”

9. „El să-l înalțe pe culmi pe tatăl acestor vlăstare...”

10. „Dar întrucât de mult timp [am fost] lipsită de prezența voastră, datorită poruncii *stăpânului meu* ca eu să locuiesc în acest (prestabilit) oraș, deși bucuoroasă pentru succesul campaniei lui...”

ei. Astfel că, „amănuntul” că nu de la soțul ei află (*audivi*) soarta fiului ei trimis ca ostatic, ci altminteri, poate să nu surprindă prea mult: „*Audivi enim quod genitor tuus Bernardus in manus domni te commendavit Karoli regis*”¹¹ (*Liber Manualis*, 50).

Autoritatea părintelui asupra grupului familial apare ca fiind sacră și incontestabilă iar Duoda are grijă ca fiii ei să înțeleagă și să respecte, fără abatere, acest lucru: „*Tu ergo, mi filii Wilhelme, audi me admonentem te, abscolta et observa praecepta patris tui*.”¹² (*Liber Manualis*, 86) sau „*Pro genitori tuo ortor et admonea ut pro eo frequens et assidue orator sis*”¹³ (*Liber Manualis*, 198).

Sentimentele datorate de către fii părintelui sunt teama, dragostea și credința – ele nu izvorăsc firesc, ci trebuie învățate: „*Qualiter domno et genitori tuo Bernardo, tam praesens quam absens, timere, amare atque fidelis in omnibus esse debeas, insinuare, ut valeo, non pigeo*.”¹⁴ (*Liber Manualis*, 84) sau „*Ego autem admoneo te [...] ama, time at dilige patrem tuum*.”¹⁵ (*Liber Manualis*, 88) sau, din nou, „*Time et dilige genitorem tuum*” (*Liber Manualis*, 220). Într-un singur rând, Duoda dezvăluie consecința practică a comportamentului pe care-l propune fiului său: odată însușite și respectate aceste linii de conduită, statutul fiului în lume, *in saeculo*, va fi unul apreciat și, deloc de neglijat în circumstanțele veacului al IX-lea, unul sigur: „*scitoque, ex illo tuus in saeculo processit status*.”¹⁶ (*Liber Manualis*, 88).

Genitrix. Încercând să definească femeia în Evul Mediu, Jacques Le Goff menționa: „Femeia este un pântece, victima unei fecundități sporite care o face să-și petreacă, înainte de vârsta de patruzeci de ani, jumătate din viață în sarcini. [...] Supusă îndatoririlor de soție, obligată la fidelitatea față de soț și autoritatea lui, ea nu găsește decât compensații limitate în dragostea pentru copii, încredințați cel mai adesea doicilor în copilărie și decimați de îngrozitoarea mortalitate infantilă.” (Le Goff 1999, 23). Absența copiilor din viața Duodei o determină pe aceasta să depășească această limitare a “compensației” în dragostea pentru copii. Din puținele referiri cuprinse în manual cu privire la identitatea Duodei, cele care converg la alcătuirea imaginii materne dețin cea mai mare pondere. Autoarea manualului e conștientă că textul rămâne singura legătură fizică, tangibilă, pe care o poate stabili cu copiii ei: „*Quod si absens sum corpore, iste praesens libellus tibi ad mentum reductat...*”¹⁷ (*Liber Manualis*, 42). Pe tot parcursul textului este evidentă „reținerea” Duodei de a nu depăși hotarul formal al cărților de învățături. Dragostea maternă arzătoare străpunge acest înveliș convențional și se lasă mărturisită în câteva revărsări textuale emoționante: „*Fili, habebis doctores que te plura et ampliora utilitatis doceant documenta, sed non aequali conditione, animo ardentis in pectore, sicut ego genitrix tua, fili primogenite*.”¹⁸ (*Liber Manualis*, 70)

11. „*Am aflat așadar că tatăl tău, Bernard, te-a încredințat [ca ostatec] în mâinile stăpânului [nostru], regele Carol.*”

12. „*Tu, fiul meu, Wilhelm, ascultă-mi sfatul și păzește povăța tatălui tău.*”

13. „*Te sfătuiesc și te îndemn să te rogi statornic și sârguitor pentru tatăl tău.*”

14. „*Nu șovăi să te învăț, pe cât îmi stă în putere, cum să te temi, să-l iubești și să-i fii cu credință lui Bernard, stăpânul și tatăl tău.*”

15. „*Așadar, eu te îndemn să-l iubești, să te temi și să-l prețuiești pe tatăl tău.*”

16. „*Dă-ți seama că poziția ta în lumea asta, depinde de el.*”

17. „*Chiar dacă eu nu sunt prezentă, această cărticică dinaintea ta îți va readuce în minte...*”

18. „*Fiul meu, vei avea învățați care să te învețe lucrări mai multe și mai bogate în folos însă nici unul ca mine, mama ta, a cărei inimă arde pentru tine, fiule, primul meu născut.*”

sau „ex tuo desiderio utrique”¹⁹ (*Liber Manualis*, 50), „affectu inserere malui”²⁰ (*Liber Manualis*, 210) sau „Ex nimii amoris dulcedine et desiderio pulcritudinis tuae...”²¹ (*Liber Manualis*, 224).

Foarte puține fragmente exprimă explicit sentimentele de dragoste ale Duodei; în finalul cărții a noua, aflăm unul dintre acestea: „Multum a me videtur longior esse. / Cernere volens tuae speciei tenorem.”²² (*Liber Manualis*, 222).

De la început, Duoda distinge între *plurimas* (cele mai multe femei) și ea însăși care nu are parte de această bucurie maternă (*gaudere*): „Cernens plurimas cum suis in saeculo gaudere proles, et me Dhuodanam, o fili Wilhelme, a te elongatam conspiciens procul, ob id quasi anxia et utilitatis desiderio plena”²³ (*Liber Manualis*, 42).

Totodată, proclamă cu fermitate, într-un unic verset din cuprinsul epigramei, că, deși este „nevrednică” – aspect pe care îl menționează frecvent, conform retoricii caracteristice genului literar, – totuși ea este unică într-o singură privință: „Mis michi similem non habebit unquam.”²⁴ (*Liber Manualis*, 46) sau „tamen genitrix tua”²⁵ (*Liber Manualis*) sau „ego Dhuoda genitrix vestra”²⁶ (*Liber Manualis*, 70).

Persoana Duodei este reconstituită fragmentar, din ceea ce lasă ea însăși să fie văzut în oglindă. De foarte puține ori, i se adresează Duoda fiului ei altfel decât prin *fili* (fiule) sau prin *optime prolis*²⁷ (*Liber Manualis*, 220) sau prin *nobilis nate* (*Liber Manualis*, 221), oscilând între respectul cuvenit unui tânăr de șaisprezece ani și amintirea duioasă a copilului absent. În cartea a noua, îi spune lui Wilhelm, „nobile puer, adsisto in cunctis”²⁸ (*Liber Manualis*, 214) iar în cartea a zecea, mai găsim o dată adresarea *iuvenilis puer*²⁹ (*Liber Manualis*, 220).

Femina. Femeia în Evul Mediu este văzută ca un receptacol al tuturor viciilor: slabă din punct de vedere fizic, incapabilă din punct de vedere intelectual.³⁰ Este Duoda, așa cum o spune ea însăși, doar o ființă fragilă, supusă, devotată – *fragilis, declinans*? „Et quid, situla fragilis, dicam?”³¹ (*Liber Manualis*, 66), mărturisește Duoda; „Dhuoda quanquam in fragili sensu, inter dignas vivens indigne”³² (*Liber Manualis*) sau „quanquam fragilis ad umbram...”³³ (*Liber Manualis*, 62). Aproape că nu există capitole în care Duoda însăși să nu revină asupra neputințelor ei, fie trupești, fie sufletești: „Ego

19. „datorită dorului de voi amândoi...”

20. „Am ales să inserez, cu afecțiune...”

21. „Datorită dulceații iubirii mele pentru tine și dorului de frumusețea ta...”

22. „Pare foarte departe de mine, tânjind să-ți privesc forma feței”.

23. „Wilhelm, fiul meu, observând că cele mai multe [femei] se bucură [că sunt] cu copiii lor în [această] lume, eu, Duoda, văzându-mă despărțită și departe de tine, pentru acest [motiv] [sunt] nerăbdătoare și plină de dorința de a face ceva folositor [pentru tine].”

24. „Mamă ca mine nu va avea niciodată.”

25. „totuși mama ta...”

26. „Eu, Duoda, mama voastră...”

27. „Nobil vlăstar”.

28. „Nobil copil, în toate îți stau alături.”

29. „Copile nevârstnic...”

30. Cf. Ecaterina Lung, Gheorghe Zbucnea. 2003. *Europa medievală (sec.V-XV)*. Editura Fundației României de Mâine: București, p. 110.

31. „Eu, un ulcior gata să se sfarme...”

32. „Eu, Duoda, deși de sex slab, nevrednică trăind printre femei vrednice, sunt totuși mama ta...”

33. „Deși neputincioasă ca o umbră...”

autem Dhuoda tepida et desidiosa fragilisque et declinans semper ad ima...³⁴ (*Liber Manualis*, 78). Aproape de finalul manualului, Duoda subliniază iar neputințele sale, ca și cum s-ar fi temut că încercarea la care a purces prin scrierea cărții ar însemna prea mult și e nevoie să revină la “condiția” convenită: „incerta consisto, incerta ex meritis, incerta vigure, fragilisque labore per undas conquassor.”³⁵ (*Liber Manualis*, 224).

O recurență covârșitoare o au intervențiile în care Duoda se autodiminuează, dar nu trebuie ignorat că autoarea face acest lucru deliberat, formal, în acord cu convențiile și retorica epocii: ea este neștiutoare – *ignara*: „*Quaquam ignara*”³⁶ (*Liber Manualis*, 42), „*Multis plura patent, mihi tamen latent, meae quoque similes, obscurato sensu, carent intellectu, si minus dicam, plus ego.*”³⁷ (*Liber Manualis*, 46) sau „*quasi una ex insipientibus*”³⁸ (*Liber Manualis*, 62). „*Ego enim genitrix tua, licet vilis secundum parvitatem et capacitatem sensus intelligentiae meae...*”³⁹ (*Liber Manualis*, 68) sau, din nou: „...*secundum parvitatem sensus intelligentiae mea*”⁴⁰ (*Liber Manualis*, 182). Ca atare, diminuarea voluntară reprezintă un *topos*, o trăsătură stilistică a scrierilor de gen din perioada medievală.

O altă trăsătură a propriei personalități pe care Duoda o accentuează deliberat, recurent este lipsa de importanță – *indignans, exigua, parvula*: „*licet minima considerans ista...*”⁴¹ (*Liber Manualis*, 66) sau „*in hoc opusculo parvitatatis meae...*”⁴² (*Liber Manualis*, 74), „*Licet sim indignans, fragilis et exul, / Limo revoluta, trahens ad imma.*”⁴³ (*Liber Manualis*, 44) sau „...*quaquam indigna, infelixque atque exigua Dhuoda?*”⁴⁴ (*Liber Manualis*, 98). Consecințele concepției teologice asupra femeii, văzută ca păcătoasă prin însăși natura ei, au marcat viața cotidiană a femeilor pe tot parcursul Evului Mediu, și din unele puncte de vedere, și mult mai târziu. „*Tanquam parvula...*”⁴⁵ (*Liber Manualis*, 182).

Infelix. Nu doar nevrednică și neînsemnată se autoproclamă Duoda, ci și nefericită: „*Quid dicam de te, filii, quaquam indigna, infelixque atque exigua Dhuoda?*”⁴⁶ (*Liber Manualis*, 98). Nefericirea la care se referă Duoda este provocată, în mare măsură, de separarea de fiii săi; cu toate că, vorbind despre soțul ei, Duoda dovedește o absolută loialitate, totuși, cauza acestei nefericiri poate fi legată și de relația maritală sau, posibil, de precaritatea condiției sale fizice. Interesant este că, indiferent de pricina ascunsă a

34. „Dar eu, Dhuoda, delăsătoare, de vlagă lipsită și fragilă...”

35. „Nesigură sunt, nesigură în privința meritelor, nesigură în privința puterii, lovită cum sunt în mijlocul valurilor, în firava mea trudă.”

36. „Deși sunt neștiutoare...”

37. „Multora le sunt evidente numeroase lucruri, deși mie îmi sunt ascunse, iar celor asemenea mie le lipsește înțelegerea și au o confuză percepție [a lucrurilor]. Dacă spun că unora le lipsește ceva, mă refer înainte de orice la mine.”

38. „ca una dintre cei simpli la minte...”

39. „Și eu, mama ta, cu toate că sunt lipsită de valoare (neînsemnată) datorită micimii (slăbiciunii) și îngustimii înțelegerii mele...”

40. „Potrivit slăbiciunii înțelegerii mele...”

41. „Neînsemnată așa cum sunt...”

42. „în această cârtică a nevolniciei mele...”

43. „Lipsită de putere, nevrednică și înșingurată / Căzută la pământ, târâtă în adâncuri...”

44. „...nevrednica, nefericita și neînsemnata [de mine]?”

45. „Neînsemnată, cum sunt...”

46. „Ce să-ți mai spun despre tine, fiule, eu, Duoda, nevrednica, nefericita și neînsemnata [de mine]?”

nefericirii sale, Duoda dezvăluie faptul că Wilhelm nu este doar fiul mult iubit, ci și martor al suferinței sale: „Tibi non latet qualiter, pro infirmitatibus meis assiduis, et pro certis ex causis... sustinui”⁴⁷ (*Liber Manualis*, 224).

Din puținele fragmente care oferă date privitoare la evenimentele dramatice care aveau loc în timpul scrierii manualului, unul se găsește în cuprinsul epigramei: „*Sunt michi multae anxiarum turmae, / Flagitans pro illum fragili labore.*”⁴⁸ (*Liber Manualis*, 46). Rândurile în care Duoda își dezvăluie teama și îngrijorarea sunt reduse și concise, dar cu atât mai impresionante cu cât autoarea lor pare că se străduiește să-și zăgăzuiască sentimentele: „*Licet ex multis sim occupata angustiis...*”⁴⁹ (*Liber Manualis*, 50).

Găsim în cartea a IV-a a *Manualului* o aluzie la situația incertă în care se afla familia Duodei: soțul ei, Bernard, lupta alături de Carol cel Pleșuv (rege al francilor între anii 840-877 și împărat al Occidentului între anii 875-877) împotriva fratelui vitreg al acestuia, Pippin (unul dintre cei patru fii ai lui Ludovic cel Cucernic). La vremea scrierii manualului, nu era încă clar care va fi învingătorul și, ca atare, soarta aliaților sau a vasalilor unuia sau a altuia dintre frații depindea de victoria sau eșecul lor. Duoda scrie: „*Luctamen hodie surgit in multis. Timeo enim ne et in te [...] eveniat, fili...*”⁵⁰ (*Liber Manualis*, 130).

O altă aluzie la situația nesigură în care se găsea familia ei la vremea scrierii manualului, este aflată într-un fragment din cartea a opta din care rezultă că Bernard, la momentul respectiv, nu poate dispune de averea sa, după dorință: „*Ex occupationibus enim multis illi non licet ad tempus.*”⁵¹ (*Liber Manualis*, 204).

Auctrix. Domeniile activităților intelectuale erau greu accesibile femeilor în Evul Mediu. Interdicția neo-testamentară privind incapacitatea femeilor de a-i învăța pe alții le-a exclus treptat și de la dreptul de a se instrui ele însele. Dar Duoda este o abatere de la „curent”: aparținând, cel mai probabil, unei familii nobile, înstărite, ea este în stare să scrie în latină în vremea în care limbile vernaculare existau deja și ca limbi scrise.

Identitatea auctorială e precizată de însăși Duoda, chiar de la început când afirmă: „*Hoc opusculum ex nomine meo scriptum in tuam specie tenus formam legendi dirigo gaudens. Quod si absens sum corpore, iste praesens libellus tibi ad mentum reductat quid erga me, cum legeris, debeas agere.*”⁵² (*Liber Manualis*, 42). Primul născut, Wilhelm este destinatarul principal al manualului, dar în cele câteva rânduri de mai jos, Duoda îl numește și pe mezin, al cărui nume nici nu îi era cunoscut încă : „*...fratremque tuum parvulum, cuius modo inscia sum nominis, cum baptismatis in Christo acceperit gratiam, insinuare, nutrire, amare, ac de bono in melius provocare ne pigeas.*”⁵³ (*Liber Manualis*, 70).

Un alt lucru care reiese din text este că Duoda speră ca *Manualul* să aibă și alți cititori decât Wilhelm și Bernard așa cum o dovedesc următoarele două fragmente:

47. „Nu-ți este ascuns cât de mult am suferit, datorită deselor mele neputințe și datorită altor pricini...”

48. „Sunt multe motive de îngrijorare pentru mine / În vreme ce lupt pentru el cu nevolnicele mele puteri...”

49. „Deși sunt copleșită de numeroase temeri...”

50. „Astăzi, vrajba se iscă în multe și mă tem ca nu cumva să ți se întâmple și ție...”

51. „Acum nu îți este îngăduit (tatălui tău)... datorită multelor obligații.”

52. „Îți trimit această mică lucrare, scrisă în numele meu, ca o oglindă, pentru a o citi în vederea formării tale. Chiar dacă eu nu sunt prezentă, această cântăciță dinaintea ta îți va readuce în minte, când o vei citi, ceea ce trebuie să faci de dragul meu.”

53. „Și când fratele tău cel mic, al cărui nume încă nu îl știi, va fi primit harul botezului întru Hristos, să nu-ți fie greu să-l înveți, să-l încurajezi și să-l iubești...”

„Sed et istum Manualem quem legis, qui legerit umquam, verba subtus secuntur meditetur ipse, et me, iam quasi intus reclusam, Deo commendet solvendam.”⁵⁴ (*Liber Manualis*, 228) și „Ne hinc pertranseat quis, usque dum legat.”⁵⁵ (*Liber Manualis*, 230) sau „necnon etiam et illos ad quos hunc libellum ad relegendum ostenderis...”⁵⁶ (*Liber Manualis*, 58).

Destule sunt pasajele în care Duoda își precizează deschis și ferm proprietatea auctorială; am putea spune că, privată fiind de „dreptul” matern, „marital” etc., singurul lucru care rămâne doar în puterea ei este afirmarea și declararea suveranității auctoriale: „Licet sint tibi multa ad crescentium librorum volumina, hoc opusculum *meum* tibi placeat frequenter legere.”⁵⁷ (*Liber Manualis*, 48) sau „atque hunc codicellum *Manualis a me* comprehensum”⁵⁸ (*Liber Manualis*, 70) sau „Dicta conscripta a me tibi directa”⁵⁹ (*Liber Manualis*, 220). Dorința explicită a autoarei de a-și afirma prezența, de a face cititorul conștient de abilitățile compoziționale personale, de a crea ceva unic, cu alte cuvinte, intenția de a-și semna lucrarea conduc la ideea că funcția auctorială reprezenta un aspect important pentru autoarea cărții.

Oratrix. Identitatea formatoare este impusă de autoarea însăși: manualul a fost întocmit urmărind trei aspecte, dintre care unul este *norma ex me*⁶⁰ (*Liber Manualis*, 40) sau „*Invenies in eo (manuale) quidquid in brevi cognoscere malis...*”⁶¹ (*Liber Manualis*, 48), *Orator te et admonea...*⁶² (*Liber Manualis*, 92) sau *Ego enim oratrix tua, Dhuoda...*⁶³ (*Liber Manualis*, 148) sau *prout valui ordinatrix tibi astiti in cunctis.*⁶⁴ (*Liber Manualis*, 190).

Intenționând să fie o oglindă pentru Wilhelm, *Liber Manualis* este pentru Duoda, un mijloc de a se salva de uitare – de uitarea din partea fiului, Wilhelm, de uitarea din partea copilului aproape neștiut, Bernard, și, nu în ultimul rând, de uitarea de Sine. Nicăieri, în cuprinsul Manualului, nu se oglindește mai bine *chipul* Duodei, ca în versurile epigramei aflate la începutul cărții:

Doamne, preaînalte Creator al luminii și Ziditor
al stelelor și al cerului, Împărate sfânt, fără de început și fără de sfârșit,
Hai, Îndurătorule, desăvârșește ceea ce eu am început.
Deși sunt neștiutoare, îți cer înțelepciune,
Urmărind cele plăcute Ție, să fiu în stare
Să urmez, acum și mai departe, calea cea dreaptă.
Oricâte se află în lume, Tu, Întreit și Unic
Îi răspândești pe ai tăi de-a lungul veacurilor

54. „Cât despre cel care va citi, cândva, acest manual pe care îl citești și tu, să se gândească la cuvintele ce urmează mai jos și să-l roage pe Dumnezeu să mă ierte, ca și cum aș fi deja închisă înăuntrul (mormântului).”

55. „Să nu treacă cineva pe aici fără să citească.”

56. „și, în plus, [apelez] la aceia cărora tu le-ai putea arăta această cârtică spre studiere...”

57. „Cu toate că ai putea avea un număr din ce în ce mai mare de cărți, s-ar putea să-ți placă să citești adesea această cârtică *a mea*.”

58. „Acest manual pe care l-am scris...”

59. „Cuvintele [ce au fost] scrise, trimise ție *de către mine*.”

60. „Regula [este] de la mine.”

61. „Vei găsi în această carte, pe scurt, orice vei vrea să cunoști...”

62. „Te sfătuiască și te îndemne...”

63. „Ca sfătuitoare a ta, eu, Duoda...”

64. „Pe cât am fost în stare, te-am ajutat în toate, ca orânduitoare...”

Dăruiești doar demnități celor vrednici
și cinstire celor ce Te slujesc.
Atât cât sunt în stare, în genunchi,
Îți aduc depline mulțumiri, Ziditorule.
Dă-mi ajutor, te rog fierbinte
La cer de mă ridică, la dreapta Ta.
În acel loc – am crezământ – cei ce cred în Tine
Își pot afla odihna în Împărăția fără de sfârșit.
Lipsită de putere, nevrednică și însingurată
Căzută la pământ, târâtă în adâncuri,
Este totuși o prietenă care mă însoțește
Și nu șovăie să-i despovăreze de păcat pe cei ce cred în Tine.
Centru ce ține bolta cerească
Marea și ogorul le cuprinzi în palmă
Ție pe fiul meu, Wilhelm, ți-l încredințez
Ca să-l îndemni să fie prosper în toate.
Ore și clipe să se grăbească mereu
Să te iubească pe Tine, Creatorule, înainte de toate.
Fiilor Tăi să le pășească alături demn
Cu pas fericit și iute spre culmi.
Înspre Tine gândurile să-i fie treze mereu
Veghind; să trăiască mereu în fericire.
Lezat dacă este, să nu cadă pradă mâniei niciodată
Și nici despărțit de cei ce cred în Tine, să nu rătăcească.
În veselie să se bucure de un drum fericit
Să tindă spre culmi, strălucind cu virtute.
Obțină de la Tine cele potrivite mereu
Tu care dăruiești fără răsplată, dă-i lui
Virtute ca să știe să se încreadă în Tine, să Te iubească
Și pe Tine, Sfinte, să Te cinstească cu îndoită recunoștință.
Vină asupra lui harul Tău nețărnut
Iar în trup și în suflet, pacea și împăcarea.
În această lume să prospere împreună cu vlăstarele lui
În așa fel păstrându-le pe acestea ca să nu le piardă pe celelalte.
La răstimpuri să recitească acest volum, iar citindu-l
Cuvintele sfinților să se întipărească în mintea lui.
Hai, aibă din partea Ta plăcută înțelegere
Cum, când și cui să-i facă osteneala mai ușoară.
Etern să urmărească cele patru virtuți,
În stare fiind să dobândească mai multe.
Liniștit și mărinimos, devotat și brav
Niciodată să nu renunțe la cumpătare.
Mamă ca mine nu va avea niciodată
Deși sunt nevrednică,
Ore întregi și clipe, mereu,
Te rog cu devotament: ai milă de el.
Sunt multe motive de îngrijorare pentru mine
În vreme ce lupt pentru el cu nevolnicele mele puteri.
Aceluia care dăruiește toate bunurile

Îl încredințez pe el care pentru toate recunoștință poartă.
 La necaz, țara și regatul dacă se află,
 Tu singur statornic rămâi.
 Urmăresc cei vrednici țeluri drepte sau nu,
 De vrerea Ta, atârnă totul.
 Ție îți este Împărăția și a Ta este puterea
 Al Tău este belșugul pământului în lumea întreagă,
 Efemere sau nu, toate îți sunt supuse doar Ție.
 Tu Cel care domnești de-a pururea, ai milă de vlăstarele mele!
 Mă rog Ție ca fiii mei, în lumea asta născuți
 Să trăiască și să Te iubească mereu.
 Lămurire de vrei să afli, cititorule,
 Urmărește începutul potrivit al versurilor.
 Estimp, cât de grabnic, vei fi în stare
 Să cunoști cu mintea ceea ce am scris.
 Grabnic, eu, mamă a celor doi băieți,
 Îți cer ca tu să-l implori pe bunul Ziditor
 El să-l înalțe pe culmi pe tatăl acestor vlăstare
 Și să mă alătore lor în Împărăția lui Dumnezeu.

Referințe bibliografice

- Barthes, Roland. 1989. *Death of an Author. Modern Literary Theory: A Reader*. Eds. Philip Rice and Patricia Waugh. London: Edward Arnold, 114–18.
- Berry, Craig A. 2005. *What Silence Desires: Female Inheritance and the Romance of Property in the Roman de Silence*. Translating Desire in Medieval and Early Modern Literature. Eds. Craig A. Berry and Heather Richardson Hayton. Tempe, Arizona: Arizona Board of Regents.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Cherewatuk, Karen. 1988–91. *Speculum Matris: Duoda's Manual. Florilegium 10*: 49–63.
- Clark, Robert L.A. 2002. *Queering Gender and Naturalizing Class in the Roman de Silence*. *Arthuriana* 12.1, 50–63.
- Claussen, M. A. 1996. Fathers of Power and Mothers of Authority: Dhuoda and the Liber manualis. *French Historical Studies* 19.3, 285–309.
- Cornuälle, Heldris de. 1999. *Silence: A Thirteenth-Century French Romance*. Trans and Ed. Sarah Roche-Mahdi. East Lansing: Michigan State UP.
- Dhuoda. 1991. *Handbook for William: A Carolingian Woman's Counsel for Her Son*. Trans. Carol Washington, D. C.: The Catholic University of America Press.
- 1887. *Le Manuel de Dhuoda*. Trans and Ed. Edouard Bondurand. Paris: Picard.
- Duby, Georges. 1992. *Evul Mediu masculin – Despre dragoste și alte eseuri*. Traducere de Constanța și Stelian Oancea, Editura Meridiane: București.
- Keene, Katie. 2004. „*Cherchez Eufeme*”: *The Evil Queen in Le Roman de Silence*. *Arthuriana* 14.3, 3–22.
- Kinoshita, Sharon. 1995. *Heldris de Cornuälle's Roman de Silence and the Feudal Politics of Lineage*. *PMLA* 110.3, 397–409.
- Labbie, Erin F. 1997. *The Specular Image of the Gender-Neutral Name: Naming Silence in Le Roman de Silence*. *Arthuriana* 7.2, 63–76.
- Goff, J. Le (coordonator). 1999. *Omul Medieval*. Traducere de Ingrid Ilinca și Dragoș Cojocaru. Postfață de Alexandru-Florin Platon. Polirom.